

С.Й. Кобута

ІДЕЇ СОБОРНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Поняття “соборності” в сучасному трактуванні багатьох українських істориків, політологів розглядається як необхідність збереження та захисту єдності, цілісності українських земель в рамках незалежної держави, як процес єднання на демократичній, рівноправній основі всіх громадян України заради утвердження свободи, толерантності, віротерпимості, як консолідація української нації та злагода різних верств населення в справі розбудови національної держави.

Саме через призму розвитку соборницьких ідей слід розглядати процес політичної боротьби українського народу за здобуття незалежності та утвердження власної державності в кінці ХХ ст.

Одним із наслідків завершення Другої світової війни для України стало територіальне об'єднання всіх українських етнічних земель в рамках єдиної державної одиниці – Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) у складі Радянського Союзу. Однак тоталітарна комуністична система СРСР, нещадно експлуатуючи продуктивні сили та природні ресурси України, в політичному плані позбавила український народ права на реальне національно-державне життя. Курс союзного керівництва на побудову комуністичного суспільства, а в національній політиці на стирання “національних кордонів” і “сформування нової історичної спільності – радянського народу” супроводжувався широкомасштабною русифікацією, фальсифікацією української історії, наступом на українську культуру, жорстким придушенням за допомогою репресивно-каральних органів будь-яких проявів національної свідомості та самобутності, якщо вони не вкладались в рамки офіційної політики.

В умовах загрози повної денационалізації українського суспільства важливим консолідуючим чинником для народу залишалася українська мова, яка водночас була першочерговим об'єктом наступу з боку новітніх імперських сил. Саме захист української мови, опір русифікації, боротьба за збереження національної самобутності поряд з відстоюванням демократичних принципів були основною метою українських національно-визвольних змагань в 60-80-тих рр. ХХ ст. [1]. Слід відзначити, що географія українського дисидентського і правозахисного руху охоплювала усі регіони України: і більш національно-свідомий Захід, і зрусифіковані Південь та Схід, що свідчило про єдність суспільних прагнень передової частини українського народу, яка включилась у боротьбу за національні права [2].

Тож не дивно, що в умовах задекларованих вищим керівництвом СРСР на чолі з М.Горбачовим суспільних реформ український національний рух

швидко трансформувався з національно-культурного в політичний. Головним завданням для себе націонал-демократи визначили боротьбу за політичний, економічний та національний суверенітет України, консолідацію жителів республіки навколо досягнення цієї мети. Уже перша широка кампанія громадськості в республіці на підтримку вимог розвитку та надання українській мові статусу державної завершилася перемогою – прийняттям Верховною Радою УРСР старого скликання в жовтні 1989 р. відповідного закону. На цей момент значну підтримку населення одержала ідея здобуття Україною державного суверенітету.

Вперше відкрито ця ідея була заявлена в програмі створеної в 1988 р. на базі правозахисної Української гельсінської групи новітньої політичної організації

Української гельсінської спілки (УГС). Саме в “Декларації принципів” УГС, виголошеній 7 липня 1988 р. на одному з львівських мітингів, наголошувалось на необхідності “відновлення української державності” і як можливий шлях для реалізації цього завдання пропонувався варіант трансформації СРСР в “конфедерацію незалежних держав” через перехідну “федерацію демократичних республік”, утворених в результаті політичної, економічної та культурної децентралізації союзного центру [3]. Уже через рік, в умовах зростаючої політичної активності населення України, УГС посідала тверду позицію щодо здобуття повної незалежності та виходу України зі складу Союзу РСР.

Таке ж завдання поставив перед собою восени 1990 р. і Народний Рух України – широка громадсько-політична організація, яка виникла в 1989 р. і стала головною опозиційною силою до комуністичної влади в Україні. Національно-демократичне спрямування програми НРУ викликало жорсткий спротив з боку партійно-державних органів УРСР. Це виявилось в розгорнутій ними ідеологічно-пропагандистській кампанії залякування населення загрозою поширення “войовничого українського націоналізму”, “бандерівського екстремізму”, протиставлення “націоналістичної” Галичини іншим регіонам України. Щоб не допустити наростання антидемократичних, антинаціональних проявів, запобігти політичному розколу українських територій, спростувати ідеологічні вигадки компартійних керівників, 21 січня 1990 р., в розпал виборчої кампанії до Верховної Ради УРСР та місцевих рад, Рух та інші громадські організації провели важливу політичну акцію демонстрації єднання українських земель, приурочену 71-й річниці проголошення акту злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. У “живому ланцюзі”, який простягнувся від Івано-Франківська через Львів до Києва, під національною жовто-блакитною символікою стояли сотні тисяч людей, демонструючи національну єдність та прихильність до ідей нової демократичної України. Важливим політичним наслідком таких суспільних настроїв стала перемога на місцевих виборах у галицьких областях представників національно-демократичних сил, а також здобуття демократичним блоком чверті

депутатських місць у Верховній Раді УРСР і створення опозиційної до комуністичної більшості парламентської фракції Народної Ради. Саме активна діяльність членів Народної Ради дозволила українському парламентові прийняти 16 липня 1990 р. важливий політичний документ – Декларацію про державний суверенітет України, яка стала юридичним підґрунтям для практичного здобуття незалежності. У Декларації державний суверенітет характеризувався як “верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність в зовнішніх зносинах” [4]. Викладені в ній принципи лягли в основу прийнятого Верховною Радою УРСР 24 серпня 1991 р. Акту проголошення незалежності України, який юридично зафіксував “незалежність України та створення самостійної Української держави – України” [5].

Цей історичний документ був підтверджений волевиявленням українського народу на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. За незалежність проголосувало 92% учасників референдуму, виявивши при цьому не тільки високу політичну свідомість, але й приклад національного єднання у вирішальний для нації час. Так була реалізована головна соборницька ідея українського народу – створення самостійної незалежної держави.

Із здобуттям незалежності перед Україною серед багатьох проблем політичного, економічного, соціального характеру серйозно постала і проблема збереження єдності та цілісності своїх земель. При цьому загроза соборності української території (і відповідно самостійної держави) визначалася як зовнішньополітичними, так і внутрішньополітичними чинниками.

Зовнішньополітичний аспект був пов'язаний з посиленням зазіхань на частину українських територій з боку шовіністично налаштованих антиукраїнських сил у Росії, Польщі, Румунії. Найбільш агресивні плани виношували шовіністи в Росії, піддаючи під сумнів правомірність та законність перебування в складі України півострова Крим, нагнітаючи політичну кампанію за його повернення до складу Російської Федерації. Підтримала такі зазіхання і Державна Дума Росії, прийнявши в липні 1993 р. постанову про надання м. Севастополю статусу міста Російської Федерації, що було відвертою територіальною претензією до України. Український уряд при підтримці світового співтовариства відхилив будь-які пропозиції щодо можливого обговорення таких питань. Відмежувалась від антиукраїнських заяв і виконавча влада Росії на чолі з президентом Б.Єльциним.

Існування потенційної загрози подібних претензій підштовхнуло українське державне керівництво до активних зовнішньополітичних дій з приводу утвердження статусу незалежної суверенної держави. Завдяки виваженим діям Президента України Л.Кучми, МЗС України, Верховної Ради протягом 1997 р. Україною було укладено міжнародні договори з сусідніми державами

(Польщею, Румунією, Молдовою, Словаччиною, Білорусією), у яких сторони підтверджували сталість та непорушність кордонів, відмовлялись від висунення територіальних претензій одна до одної. У травні 1997 р. в Києві президенти України та Росії підписали базовий політичний договір про дружбу, співробітництво та партнерство між двома країнами, яким підтверджувались суверенність та рівноправність держав і готовність розв'язання усіх спірних питань на принципах норм міжнародного права.

Незважаючи на тривале затягування російською стороною ратифікації даного договору (він був ратифікований тільки в лютому 1999 р.), територіальні претензії щодо України зараз є предметом політичних спекуляцій окремих російських діячів – мера Москви Ю.Лужкова, лідерів російських націонал-патріотів С.Бабуріна, К.Затуліна, але не є практикою міждержавних відносин офіційної російської влади.

Внутрішньополітичний аспект збереження цілісності та єдності території України був пов'язаний як з проблемою вибору форми державного устрою, так і з загостренням політичної боротьби між полярними за орієнтацією політичними силами. Ще на етапі боротьби за незалежність, в період становлення багатопартійності, новоутворені українські партії поділились на прихильників унітарної та федеративної концепцій побудови незалежної України. Партії лівоцентристського спрямування – Соціал-Демократична партія України (СДПУ), Партія демократичного відродження України (ПДВУ), Народна партія України (НПУ), Ліберально-демократична партія України (ЛДПУ) у своїх програмах наголошували на необхідності заміни унітарного устрою УРСР на федеративний, з відповідною заміною обласного адміністративного поділу на земельний. Аргументувалося це необхідністю зруйнування радянської командно-адміністративної системи шляхом децентралізації влади та нового адміністративного переділу з урахуванням історичних, економічних і культурних особливостей регіонів (земель). Партії правого спрямування – Українська республіканська партія (УРП), Демократична партія України (ДПУ), Українська селянська демократична партія (УСДП) – відстоювали позиції унітаризму, справедливо побоюючись небезпеки поширення сепаратистських настроїв під час становлення незалежної держави. Підтримувало цю позицію і керівництво НРУ, хоча під час президентської кампанії 1991 р. кандидат від Руху В.Чорновіл агітував за земельний поділ України [6]. Після здобуття незалежності дії окремих політичних сил зумовили поширення сепаратизму в Криму (при відомій позиції та підтримці з боку російських кіл), у Закарпатті (проблема “русинства”) у ряді східноукраїнських областей.

Це було пов'язано з кризою соціально-економічної системи, різким падінням життєвого рівня населення, наростанням небезпеки соціальних

конфліктів, політичним наслідком чого стало поширення прокомуністичних ідей на зразок “відновлення СРСР”, а також із кризою політичної влади через правову неврегульованість взаємовідносин між гілками державної влади в центрі та на місцях. Небезпека територіального поділу серйозно нависла над Україною. У січні 1994 р., історик І.Курас, характеризуючи сучасний стан українського суспільства, відзначав: “Всеохоплююча криза реально загрожує самому існуванню нашої державності. Сьогодні, як ніколи, тривожно за збереження єдності та територіальної цілісності України” [7].

Парламентські і президентські вибори 1994 р. чітко визначали позиції різних політичних сил щодо перспектив подальшого розвитку України як держави. Щоб не допустити надалі розколу в суспільстві, уникнути небезпеки територіального і національного сепаратизму, українській політичній еліті необхідно було зробити рішучі кроки в напрямі подолання деструктивних тенденцій.

До честі державного керівництва України, політичних партій та громадських рухів, вони змогли об’єднати свої зусилля для розв’язання цього болючого питання. Політичне рішення знайшло свій вияв у юридичних нормах прийнятої Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Конституції України. У статті 2 Основного Закону було чітко зафіксовано: “Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою”, а в розділі IX визначено, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднанні централізації та децентралізації у здійсненні державної влади” (ст.132), і що в систему адміністративно-територіального устрою входять Автономна Республіка Крим та 24 області (ст.133) [8]. Конституційне визначення державного устрою сприяло нормалізації політичної ситуації і вирішенню проблем сепаратизму політичними методами.

Сьогодні соборницькі ідеї нерозривно пов’язуються з процесом консолідації української нації, вирішенням практичних завдань з розбудови та зміцнення національної держави, розвитку демократичного суспільства, подолання соціально-економічної кризи, культурного та духовного піднесення українського народу.

1.Барладяну В. Право на без’язикість // Сучасність. – 1991, березень. – Число 3. – С.102-103.

2.Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. – К., 1997. – С.318-320.

3.Гарань О. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України. –К, 1993. – С. 13.

4. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №31. – 31 липня.

5. Акт проголошення незалежності України // Голос України. – 1991. – 27 серпня

6. Томенко М. Українська перспектива: історико-політологічні підстави сучасної державної стратегії // Політичні студії. – Вип.2. – К., 1995. – С.53-54.

7. Курас І. Передмова // Проблеми соборності України в ХХ столітті. – К., 1994. – С.7.

8. Конституція України. – Івано-Франківськ, 1996.

S.I. Kobuta.

THE IDEA OF UNITY IN THE POLICY OF CONTEMPORARY
UKRAINE.

The article shows the influence of the ideas of the national unity on the current political processes underway in Ukraine.